

Oponentský posudok

na dizertačnú prácu Mgr. Tomáša Burdu:

Význam zmien správnych hraníc v procese formovaní vnútorných periferií na území Česka od poloviny 19. storočia

Aktuálnosť témy: To, že jednou z najpertraktovanejších tém súčasnej aplikovanej geografie je problematika regionálneho rozvoja a regionálnej politiky asi netreba dlho hovoriť. Pozícia regiónov štátnej správy a samosprávy ako základných priestorových rámcov v realizácii regionálnej politiky dostala nový výrazný impulz práve vďaka európskej integrácii. Kým v českej a slovenskej geografii sa vo všeobecnosti problematike rozvoja regiónov, regionálnym disparitám či rozvojovým potenciálom regiónov venuje značná pozornosť v rámci širokého okruhu autorov, iná je situácia, pokiaľ ide o problematiku administratívnych hraníc a politických hraníc. Pritom už J. Barbag vo svojom diele Geografia polityczna ogólna (1987) zdôraznil, že politické hranice sú jedinými reálne existujúcimi hranicami v socioekonomickej časti krajinnej sféry. To samozrejme platí aj pre vnútornú priestorovú organizáciu štátu, teda pre jeho administratívne členenie. No a práve otázka administratívneho členenia má stredo európskom kontexte mimoriadny význam. Turbulentné dejinné udalosti, geopolitické zmeny v medzinárodnom kontexte, ale aj komplikovaný vnútroštátny vývoj v tomto priestore sa výrazne premietli aj do nestability administratívneho členenia viacerých štátov, Českú republiku nevynímajúc. Dôsledky tohto vývoja sú veľmi široké, a preto v prvom rade podrobné zmapovanie a katalogizácia vývoja územného členenia je veľmi dôležitá. No prínos predloženej dizertačnej práce, ale aj celkového vedeckého zamerania T. Burdu spočíva v snahe o sledovanie dopadov zmien tohto členenia na vývoj konkrétnych regiónov najmä v podobe formovania vnútorných periferií. Územie Čiech a predovšetkým českého vnútrozemia je totiž z môjho pohľadu zaujímavé tým, že väčšinou nedisponuje výraznými prírodnými (predovšetkým ostro rezanými horskými) bariérami, ktoré by podobne ako napr. na Slovensku pomerne jednoznačne determinovali regionálne členenie priestoru. Za daných okolností je potom možné jednoznačnejšie identifikovať zmeny priebehu administratívnych hraníc ako jeden z podstatných impulzov pri (de-)formovaní rôznych priestorových štruktúr, od osídlenia, cez dopravné a komunikačné väzby až po problémy formovania regionálnej identity a mnohé ďalšie.

Cieľ práce: Ciele práce autor definoval na s. 18. Hlavným cieľom bolo: „V obecné rovine prispieť do diskuse o význame administratívnych/správnych hraníc regiónů různých měřítek v procese polarizace prostoru, resp. ve formování perifernosti území, diskutovat koncepty vnitřního pohraničí/vnitřní periferie v oblasti administratívnych/správnych hraníc.“ Tento hlavný cieľ následne autor rozvinul do troch čiastkových cieľov:

- identifikácia, analýzy a zhodnotenie oblastí na území Čiech a Kraja Vysočina, ktoré menili svoju správnu príslušnosť na úrovni mezuregionálnej (kraje) a mikroregionálnej (okresy)
- zhodnotiť mieru stability hraníc správnych regiónov, predovšetkým v úrovni krajov (žúp) a stability centier týchto regiónov

- posúdenie významu hraníc regiónov, hlavne krajských hraníc v procese polarizácie priestoru a vzťah medzi zmenou administratívnych hraníc a potenciálom územného/regionálneho rozvoja okrajových častí regiónov, pričom tento cieľ ešte rozdelil na overenie bariérového efektu hraníc na základe zhodnotenia dopravnej obslužnosti prihraničných území a posúdenie pôsobenia hraničných efektov na báze hodnotenia „mäkkých“ faktorov regionálneho rozvoja (sociálneho kapitálu, formovanie regionálnej identity).

Ako vidieť ciele práce boli formulované pomerne široko a zasahujú do viacerých oblastí, čomu následne zodpovedá i značný rozsah predloženej práce. Ciele dizertačnej práce považujem za splnené, istá diskusia by snáď mohla nastať ohľadom naplnenia druhého čiastkového cieľa – kde sa v práci autor zamerlal najmä na zhodnotenie stability krajských centier, pričom problematiku hodnotenia stability hraníc správnych regiónov veľmi nerozvinul do ucelenej celoplošnej analýzy.

Štruktúra práce: Dizertačná práca obsahuje 318 strán textu plus prílohy, doplnená je 36 obrázkami a schémami, 69 mapami, 12 tabuľkami a 4 grafmi. Prílohy tvoria ďalšie 4 tabuľky. Zoznam použitej literatúry a prameňov obsahuje až 301 titulov.

Cieľom práce je čiastočne podriadená jej štruktúra. Na najvyššej úrovni je práca rozdelená formálne do 3 hlavných kapitol (Úvod, Význam zmien správnych hraníc, Záver), pričom toto členenie je čo do obsahu dosť netypické, pretože kapitola 1. zaberá aj s podkapitolami až tretinu práce a obsahuje vo svojom závere aj kapitolu riešiacu už spomínaný 2. čiastkový cieľ práce, kým 2. hlavná kapitola obsahuje väčšinu výstupov naplňajúcich ostatné ciele práce. Autor evidentne chápal nielen teoretické zakotvenie práce, ale aj pomerne rozsiahly opis a analýzu vývoja administratívneho členenia Česka „len“ za nevyhnutný vstup do problematiky, čo je samozrejme vec rôzneho uhla pohľadu. Napriek tomu, práve vzhľadom na autorom definované ciele by si možno práve problematika stability administratívneho členenia, resp. regionálnych centier asi zaslúžila byť priradená do samostatnej kapitoly. Tiež štruktúra ťažiskovej časti práce – 2. kapitoly je do istej miery ovplyvnená autorovými výskumami a štúdiami, na základe ktorých je zostavená. To na prvý pohľad pôsobí do istej miery nesúrodo, no na druhej strane z hľadiska celkového zámeru práce vyhovuje práve ako forma jednotlivých príspevkov do diskusie o širokospektrálnom vplyve administratívneho usporiadania na polarizáciu priestoru. Napokon v závere autor podáva prehľadné zhrnutie svojich výsledkov.

Metódy spracovania: Autor dizertačnej práce použil širokú škálu metód, potrebných k získaniu údajov, k ich spracovaniu a najmä k ich vyhodnoteniu a interpretácii. Ocenenie si zaslúži skutočnosť, že sa autor odvážil pustiť do veľmi náročnej a širokej problematiky, ktorá zákonite musela priniesť množstvo problémov. Oceňujem tiež skutočnosť, že autor neustále v jednotlivých častiach práce poukazuje na nadväznosť svojich výskumných zámerov s rôzne orientovanými inými výskumami venujúcimi sa problematike priestorovej organizácie priestoru, problematike periférií a mnohým ďalším, čím názorne dokladá aktuálnosť ním spracovávanej problematiky. Mimoriadne prínosným je projekt digitalizácie historických administratívnych členení Česka v prostredí GIS, ktorý vynikajúcim spôsobom rozširuje možnosti historickogeografických analýz v ich priestorovom aspekte a dovoľí neskôr v spojení so súbormi historických štatistických databáz vytvárať moderné mapové výstupy. Pokiaľ ide o problematiku vnútroštátnych periférií, autor sa zameriava skôr na verifikáciu, resp. komparáciu ním vymedzených periférií z hľadiska vývoja administratívneho členenia s periférnymi územiami vymedzenými na základe inak orientovaných geografických výskumov, pričom správne poukazuje na ich častú vzájomnú priestorovú súvislosť. Analýzu týchto vnútorných periférií ale napokon sumarizuje spolu s výsledkami výskumov ostatných

autorov formou zhlukovej analýzy, kde dokladá významnú mieru podobnosti vnútroštátnych periférií lokalizovaných na administratívne „nestabilnom“ pohraničí krajov, pričom sa výraznejšie odlišujú periférie v českom vnútrozemí a v pásme pohraničia postihnutom v minulosti zásadnými zmenami osídlenia. Samozrejme špecifické metódy museli byť použité či už pri hodnotení dopravnej obslužnosti vybraných periférnych území alebo pri snahe hodnotiť „mäkké“ faktory regionálneho rozvoja a regionálnej identity. Jednotlivé časti výskumov autora sú v celej práci dokumentované početnými mapovými výstupmi, schémami a grafmi. Je pochopiteľné, že podkladové dáta vo forme tabuliek publikuje autor vzhľadom na ich evidentne značný rozsah len výberovo.

Konkrétne pripomienky, resp. otázky (bez poradia dôležitosti):

- Práca je po stylistickej a gramatickej stránke napísaná na veľmi dobrej úrovni – z tejto stránky nemám pripomienky, v práci sa objavujú iba občasné preklepy a nepresnosti (napr. na str. 34-35 nesedí označenie jednotlivých hraničných efektov Martinézovho modelu v obrázku a v texte), ktoré nemajú vplyv na celkovú kvalitu práce
- Na mapách administratívneho vývoja Česka (mapy 1, 2 a 3) sú nezrovnalosti vo vedení hraníc v „problematických“ regiónoch Hlučínska, Valticka a Vitorazska, ktoré za Rakúsko-Uhorska nepatrili k českým krajinám (v prípade Hlučínska dokonca ani k Rakúsku), a teda by mali byť v mapách špeciálne vyznačené.
- Na str. 57 autor uvádza, že v súvislosti s pokusmi o reformu štátnej správy počas vlády Jozefa II. na území Slovenska v istej forme zostali zachované slúžnovské okresy. Dovoľujem si podotknúť, že tieto okresy existovali už od 15. storočia a za Jozefa II. bol iba zmenený ich počet a rozsah (aspoň pokiaľ ide o územie), takže aj v neskoršom období po zrušení reforiem išlo podobne ako v Čechách o návrat k „pôvodnému stavu“, nie k istému pretrvaniu reforiem
- Výhradu mám k značnej neprehľadnosti líniových prvkov, či už na mapách alebo v grafoch – veľký počet ťažko vizuálne (farebnými odtieňmi) rozlíšiteľných kategórií v grafoch na str. 112, 148 alebo v mapách záujmových mikroregiónov (mapy č. 28 – 55). V uvedených grafoch je vzhľadom na veľký počet línií a ich vzájomný prekryv problém vôbec sledovať jednotlivé znázornené prvky (krajské mestá).
- Niektoré mapy, hlavne mapa 26 Geoparky a 56 Veľkoplošné chránené územia sa mi javia v práci ako pomerne nadbytočné, resp. nelogicky začlenené.
- Za pomerne nedokonalé, resp. neúplné považujem i inak originálne schémy administratívneho vývoja záujmových regiónov vnútroštátnych periférií (obr. 8 – 35). Problém, resp. ich rezervu vidím v tom, že zobrazujú vždy vývoj administratívneho členenia zrejme iba pre centrálnu sídlo daného regiónu – definícia totiž chýba, resp. z názvu a popisu schémy nie je jasné, či ide o obec alebo celý mikroregión. Vo všetkých schémach je zobrazený iba presun skúmanej entity (obce, regiónu?) z jedného územného celku (okresu, kraja a pod.) do druhého v rámci jednotlivých reforiem, no ako mi z textu vyplýva, autor sa predsa snažil postihnúť aj územia, ktoré boli v minulosti rozdelené alebo naopak umelo zlúčené, teda mal by sledovať celé vymedzené územie mikroregiónu a jeho prípadné „rozbitie“ do viacerých celkov – tak ako je to v niektorých prípadoch zrejme z priložených máp administratívneho vývoja. Očakával by som, že ak teda schémy zobrazujú vývoj mikroregiónu, v príslušných vývojových etapách bude zo schémy zrejme, že bol rozdelený do viacerých celkov. Rovnako by prehľadnosti schém prospelo farebné rozlíšenie jednotlivých úrovní štátnej správy a samosprávy (okresy, kraje, súdne okresy – pre každú úroveň inú farbu).
- Pokiaľ ide o vymedzenie skúmaných periférnych regiónov, autor ich vymedzil ako územie súčasných mikroregiónov, buď v rámci obvodov obcí s rozšírenou pôsobnosťou alebo obcí s povereným obecným úradom. Je však na zamyslenie, či ním vymedzené navzájom

susediace mikroregióny možno považovať za samostatné periférne regióny alebo iba za súčasť väčšieho periférneho regiónu, najmä ak boli spolu aj v minulosti previazané čiastočne spoločným administratívnym vývojom (napr. Březnice – Blatná, Podbořany – Jesenice, Dačice – Jemnice a i.). Ak aj prijmeme autorovu tézu rozdelenia týchto regiónov, potom aspoň z praktického hľadiska ich možno bolo vhodné zoradiť kvôli prehľadnosti tak, aby boli charakterizované susedné regióny spolu.

- V už spomínaných mapách skúmaných mikroregiónov (mapy č. 28 – 55) je limitujúci prvok – súčasné vymedzenie mikroregiónov (červeným šrafom) graficky pomerne potlačené a tým menej zreteľné. Možno to chápať tak, že dané periférne územie autor nevníma ako striktné vymedzené?
- Prekvapilo ma, že napriek tomu, že v texte na viacerých miestach autor zdôrazňuje mimoriadny význam polohy ním vymedzených periférnych mikroregiónov vzhľadom na pôvodnú nemeckú jazykovú oblasť, v uvedených mapách regiónov nezobrazuje administratívne členenie počas éry Protektorátu, resp. samotné hranice Protektorátu, ktoré viaceré (12 z 28) vymedzené záujmové územia pretínali alebo sa ich dotýkali. Viem, že z hľadiska časového úseku, kedy toto rozdelenie existovalo, išlo o efemérnu záležitosť, ale nepochybne s hlbokými dôsledkami, veď to bola jediná hranica vyššieho rádu (hoci fakticky nie medzištátna), ktorá v sledovanom období prešla české vnútrozemie. Je zrejme na diskusiu, či má väčší význam zohľadňovať protektorátne hranice alebo jazykové hranice (ktoré autor zahrnul do máp zhlukových analýz 57 a 58), pretože boli medzi nimi významné rozdiely, no k úplnosti prehľadu administratívneho vývoja mi spracovanie tejto etapy v detailných mapových výstupoch chýba.
- Pokiaľ ide o analýzu dopravnej obslužnosti niektorých záujmových regiónov, považujem tento prístup k výskumu za prínosný, pretože predstavuje jeden z najviditeľnejších faktorov, ktorý (de-)formuje polarizáciu priestoru zmenou väzieb medzi regiónmi práve aj na základe administratívnych hraníc, v tomto prípade najmä krajov. Pre zvýraznenie dopadov vedenia administratívnych hraníc by bolo vhodné modelovať i situáciu platnú v čase existencie iného administratívneho rozdelenia skúmaného územia, čo je však samozrejme náročné na vytvorenie databáz dobových cestovných poriadkov a pod.
- Nepochybne zaujímavá je i autorova štúdia venovaná problematike spolupráce v území ako nástroja na prekonávanie vnútorných disparít... (Kapitola 2.4), kde však problematiku rozoberanú na príklade analýzy členskej základne Futbalovej asociácie ČR vnímam ako do istej miery okrajovú vzhľadom na celkové zameranie práce. Skôr vnímam väčší význam problematiky miestnych akčných skupín (Kapitolky 2.4.6 a 7), ktoré predstavujú významný faktor, ktorý by mal brániť prehĺbovaniu bariérových efektov administratívnych hraníc formou vzájomnej koordinácie pri regionálnom plánovaní a rozvoji. Autor výstižne charakterizuje rozdielne postoje jednotlivých úrovní správy a samosprávy (najmä krajov a obcí) k problematike formovania vnútroštátnych periférií.

Výsledky dizertačnej práce a prínos nových poznatkov: Prínos predkladanej dizertačnej práce Mgr. Tomáša Burdu možno vidieť vo viacerých rovinách.

Možno atypicky spomeniem najskôr praktickú rovinu. Projekt digitalizácie historických administratívnych členení Česka, na ktorom autor participuje a z ktorého vychádza úvodná časť práce je nepochybne záslužným dielom, ktoré budeme môcť v dobrom našim českým kolegom závidieť. Už som naznačil, že možnosti využitia priestorovo lokalizovaných databáz z historických sčítaní a dobových štatistických zistení a ich projekcia do iných časových rámcov (súčasnosti, minulosti) dáva nové impulzy v geografických výskumoch rôzneho zamerania. Preto v tejto rovine je autorov prínos nesporný a neprehliadnuteľný.

Ostatné časti predloženej práce vnímam v zmysle samotným autorom definovaného hlavného cieľa práce, ktorý vníma ako príspevok, správnejšie skôr príspevky do diskusie o vplyve administratívnych hraníc na polarizáciu priestoru. Napriek uvedeným čiastkovým pripomienkam oceňujem najmä autorovu snahu upriamiť pozornosť na problematiku vnútorných periférií v zmysle ich formovania sa ako územno-administratívnych periférií s historicky nejednoznačne vymedzeným začlenením do mikro- a mezoregionálnych administratívnych štruktúr, pričom treba zdôrazniť, že najmä v špecifickom prípade Čiech s ich málo výrazným vnútorným morfológickým členením a typickým koncentrickým usporiadaním ide veľmi podnetný impulz. Ďalšie do práce zaradené štúdie je možné vnímať ako prípadové a ilustračné, avšak rozhodne nie bezvýznamné. Autor na ich príklade celkom výstižne dokumentuje konkrétne vybrané prejavy zmien vnútorného administratívneho usporiadania nielen na polarizáciu priestoru v rôznych dimenziách, ale i na problematiku vnímania tejto polarizácie samotnými obyvateľmi v podobe formovania regionálnej identity. V tejto súvislosti musím plne súhlasiť s autorovými závermi, že z hľadiska vývoja územného členenia štátu je oveľa dôležitejšia z pohľadu obyvateľov jeho stabilita než iné parametre ako napr. priestorová proporcionalita, územná spravodlivosť a iné. (musím povedať, že podobné tendencie existujú i na Slovensku). Autor tiež poukázal na limity a riziká administratívneho rozdelenia štátu spočívajúce vo vzniku vnútroštátnych periférií, ktoré si v prípade optimálneho riadenia štátna správa uvedomuje a snaží zamedziť zosilňovaniu bariérnych efektov posilňovaním a inštitucionalizáciou „cezhraničnej“ spolupráce (na krajskej úrovni) vo forme miestnych akčných skupín.

Celkové hodnotenie: Mgr. Tomáš Burda vo svojej dizertačnej práci spracoval veľmi aktuálnu tému. Ciele práce, ktoré sú v práci explicitne vyjadrené, splnil. Dosiahnutie výsledkov dizertačnej práce si vyžadovalo mimoriadne množstvo úsilia. Práca je svojej podstate odrazom autorovej doterajšej odbornej a vedeckej kariéry, v ktorej sa zameril na problematiku analýzy vplyvov vývoja územno-správneho členenia Česka na polarizáciu geografického priestoru v rôznych mierkových úrovniach a v rôznych aspektoch krajinných a predovšetkým socioekonomických štruktúr. Autor sa podľa mojej mienky úspešne pokúsil poukázať na previazanosť významu administratívneho členenia pri formovaní vnútroštátnych periférií s inými procesmi, ktorým sa venuje celý rad iných vedeckých pracovníkov, čím zároveň naznačil využiteľnosť ním získaných výsledkov v širokom spektre rôzne orientovaných geografických výskumov. Autor preukázal schopnosť samostatnej vedeckej práce. Z vyššie uvedeného hodnotenia predloženej dizertačnej práce vyplýva, že Mgr. Tomáš Burda spĺňa kritériá stanovené v súlade s platnými zákonmi a predpismi o získavaní vedecko-pedagogických titulov.

Dizertačnú prácu Mgr. Tomáša Burdu odporúčam prijať na obhajobu a v prípade úspešnej obhajoby navrhujem udeliť menovanému vedecko-akademickú hodnosť „philosophiae doctor“ (Ph.D).

Bratislava, 22. 08. 2014

doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD.